

FRITZ REDLICH: *The German Military Enterpriser and his Work Force*. Vol. I–II. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beiheft 47 und 48. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag GMBH, 1965. xvi, 532 + viii, 322 s. 27 tabeller. 68 + 48 DM.

Her foreligger et værk med en usædvanlig titel, men også værkets indhold anviser det en speciel plads. I sit forord har forfatteren forklaret, hvad han lægger i udtrykket »military enterpriser«. Begrebet omfatter de europæiske mænd, som i den sene middelalder og op i den nyere tid til c. 1800 organiserede, vedligeholdte og førte troppeled i kampe og felttog for vindings skyld.

Fritz Redlich, der en årrække var knyttet til The Research Center in Entrepreneurial History ved Harvard University, indledte 1954 sit arbejde om den militære entreprenør i Tyskland. Efter centrrets lukning i 1958 opnåede Redlich støtte fra forskellige fonds til sit fortsatte arbejde med emnet, og resultatet foreligger nu på engelsk i to digre bind udsendt af det nævnte tyske tidsskrift med støtte fra Deutsche Forschungsgemeinschaft.

Sin studie i et særpræget område af europæisk økonomisk og social historie har Redlich delt op i tre afsnit, hvoraf det første omfatter tiden 1350–1600, andet afsnit behandler den militære entreprenørvirksomheds blomstringstid 1600–1660, medens tredje beskriver virksomhedens afvikling frem til c. 1800. De to første afsnit danner det første særhefte, det sidste det andet.

Af det allerede anførte fremgår, at Redlichs værk er analyserende og behandler hvervæsenet ud fra en social-økonomisk synsvinkel; det har således meget lidt til fælles med sædvanlig landsknægt- eller krigslitteratur. Værket afsluttes i øvrigt med en såre omfattende bibliografi – hele 400 numre – og et 42 spalter stort personindeks.

Den militære entreprenør fremstod i løbet af 14. århundrede, og det karakteristiske var, at han for fortjenestens skyld opstillede militære styrker, som han også førte på krigsskuepladsen – enten helt for egen regning og risiko eller på kontrakt med en fyrste. Op til år 1400 var virksomheden af forholdsvis beskedent omfang, men herefter opstilledes de efterhånden svulmende og så berygtede landsknægthære.

Trediveårskrigen førte til entreprenørvirksomhedens egentlige blomstring. Entreprenøren var enten oberst eller kaptajn og opstillede enten regiment eller kompagni – i sjældnere tilfælde var der tale om storentreprenører: generaler. Et omslag i virksomhedens karakter skete omkring 1675, idet kaptajnen trådte tydeligere frem i billedet, og fra da af ejede og drev alle officerer fra kaptajn til oberst den »forretning«, som et kompagni dengang var. Samtidig trådte i hvert fald i de tyske lande udlejningen af tropper i baggrunden. Medens lejegeneralen var topfiguren i Trediveårskrigen, blev i 1700-tallet den regerende fyrste den militære storentreprenør, der ofte stillede sig i en stormagts tjeneste.

I det 18. århundrede blev fyrsterne således både feltherrer og forretningsmænd. I den første egenskab fik fyrsterne løn og i deres egenskab af forretningsfolk tog de den fortjeneste, som kontrakter og anskaffelse af våben, heste og uniformer m. v. afkastede; hertil kom profitten ved kontributioner, gaver fra underordnede og donationer. Hvis den militære entreprenør havde heldet med sig, stod han over for at investere sit udbytte fordelagtigt, og det skete i første række ved

erhvervelse af jordejendom; hertil føjede sig ofte opbygning af skatte i mønt, ædelmetaller, juveler o. s. v.

Trediveårskrigen's entreprenørvirksomhed var en vej opad i samfundet for mænd af de lavere klasser, således at de socialt og økonomisk kunne nærme sig adelens niveau. Dette lykkedes imidlertid kun forholdsvis få, for krigshåndværket var jo en livsfarlig beskæftigelse. Også dette ændredes i det 18. århundrede, idet adelen søgte at monopolisere officersstillingen. Fra major og opefter blev adelen næsten fuldstændig dominerende, men i de såkaldte nye våbenarter – i det lette kavalleri og infanteri – var der dog stadig mulighed for stræbsomme borgerlige. Da artilleri og ingeniørtropper mod århundredets slutning fik øget betydning, afgav disse våbenarter gode muligheder for borgerlige med tekniske anlæg, men disse videnskabelige våbenarter organiseredes til gengæld ikke på entreprenørbasis.

Medens der i hærene før Trediveårskrigen var et væsentligt kontingent af agtværdige folk, ændredes dette under krigen således, at samfundets udskud blev dominerende; og da lønnen sank suppleredes den ved plyndring og afpresning i kvartererne. Med de stående hæres indførelse i 1600-tallets slutning skete en midlertidig forbedring af mandskabskvaliteten, men som følge af det økonomiske livs fremgang forværredes den atter hen i 1700-tallet.

I 1720 gik man i Preussen ind for en vekselvirkning mellem samfundets militære og civile dele, idet der meddeltes en væsentlig del af de hvervede soldater orlov i fredstid. Da soldaterne i vid udstrækning tog civilt arbejde i orlovstiden bl. a. i den spirende industri, blev hæren således en slags svinghjul for det økonomiske livs opblomstren. Soldaterne – entreprenørens »arbejdsstyrke« – fik selv ingen anerkendelse fra civil side herfor; de var stadig ikke velsete i det traditionsprægede samfundsmønster – ofte endda almindeligt foragtede.

Forfatteren behandler også de velfærdsproblemer, som opstod blandt de ofte for livstid tjenstgørende hvervede. I hæren måtte man, stillet over for kravet om social sikkerhed, mere end 100 år før samfundet i øvrigt, tage de hermed forbundne problemer op og søge dem løst under datidens vilkår.

Det skal til slut nævnes, at det betydelige statistiske materiale, som Redlich har samlet, bearbejdet og udnyttet, præsenteres i 27 til dels ret omfattende skemaer eller tavler.

Der har i de sidste årtier vist sig en tydelig tendens i den militærhistoriske litteratur til at gøre betydelig mere ud af sociale og økonomiske aspekter end hidtil; i *The German Military Enterprises and his Work Force* er disse aspekter aldeles dominerende. Den, der fremtidig vil have et mere end overfladisk kendskab til Europas landsknægt hære og de stående, hvervede hære i 1700-tallet, kan hente meget i Redlichs værk.

HELGE KLINT

UDO ARNOLD: Studien zur preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts. Bonn, Rotaprint Universität Bonn, 1967. 259 s. Ill. 16 DM.

Forfatteren har i denne Bonner-dissertation sat sig for at skabe klarhed over udviklingen af den preussiske kronistik i det 16. århundrede. S. 11–35 gennemgås den preussiske krønikeoverlevering frem til midten af århundredet, s. 36–65